Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים

יידוע ה"נסמך" בעברית—אימתי? (על פי לשון המקרא)
Author(s): מנחם צבי קדרי
Source:
Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו
כרך חוברת ג (אדר תשכ"ו), pp. 42-58
Published by: Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים
Stable URL: ${ithaka.pdfcover.jstor.url:https://www.jstor.org/stable/23502485
Accessed: 23-02-2020 06:51 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at https://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Bialik Institute, Jerusalem / מוסד ביאליק, ירושלים is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Beit Mikra: Journal for the Study of the Bible and Its World / בית מקרא: כתב-עת לחקר המקרא ועולמו*.

https://www.jstor.org

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

יידוע ה"נסמך" בעברית — אימתי?

(על פי לשון המקרא)

מאת

מנחם צבי קדרי

1. כלל מפורסם הוא בכללי הדקדוק של הלשון העברית ושל לשונות שמיות אחרות, שיידועו של צירוף סמיכות נעשה על ידי הטלת תווית היידוע (ה"א הידיעה) לפני האיבר השני שבו (הסומך; =ב) בלבד[1]; בדרך זו מוגדר והולך מאליו גם האיבר הראשון של הצירוף (הנסמך; = א). אלא שבעברית כלל זה שוברו בצדו: כבר בלשון המקרא יש מקרים, שבהם נתיידע גם הנסמך[2], ובדומה לכך בכנענית ובערבית[3]. בלשון העברית הכתובה של ימי הביניים ושל העת החדשה, וכן בעברית המדוברת של ימינו ניכרת מבוכה בעקבות הכלל הקלאסי הזה, שנתגלה לכאורה כרופף כל כך כבר במקורו הראשון[4]; ולא מעטים נוטים לראות בדרך יידוע הנסמך

1. ראה למשל את דברי י' אבן־ג'אנח בספר הרקמה (שער לז, ההודעה והסתם; מהדורת מ' וילנסקי, ברלין, תרפ"ט; מהדורה שניה, ירושלים, תשכ"ד, עמ' שעה): "וכאשר יודיעו שם סמוך, ההקשה שתבוא ההודעה על הסמוך אליו, כאמרו ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר את שבע הפרות יפות המראה (בר' מ"א, ד)"; וכן כותב רש"י לבר' ל"ה, כז (ד"ה קרית הארבע): "...כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה ...אם הוצרך להטיל בו ה"א ניתנה בראש התבה השניה..."; וראה בספרי הדקדוק החדשים, כגון P. Joüon, Grammaire de L'He'breu Biblique², Rome, 1947, §§ 139—140 (=זיויין), ובדומה בכנענית, בארמית ובערבית.

2. אבן ג'נאח ממשיך את ניסוח הכלל במלים אלו: "ויש שמודיעים הסמוך והסמוך אליו יחדו" (שם), ומייד מונה דוגמות רבות (ראה להלן); וכן נוהגים מפרשינו: בהיתקלם באחד המקומות מונים כהסבר דוגמות נוספות.

3. על הכנענית ראה Z. S. Harris, A Grammar of the Phoenician Language, New-Haven, 1936, p. 56; מ' גוטשטיין, "לדרכי היידוע בכתובות הפיניקיות והפוניות", לשוננו יד (תש"ו), עמ' 19—38 (בייחוד עמ' 32—36). על הערבית C. Brockelmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen, Berlin, 1908—1913, II, p. 236; י' בלאו, דקדוק הערבית־היהודית, ירושלים, תשכ"ב, עמ' 156 ואילך.

4. בכתבי יד רבים נמצא ראשי תיבות מיודעים, ומהם עברו הם לדפוסים: העכו"ם (רשב"ם לבבא בתרא נה ע"א); הש"ץ (שכיח גם בימינו, כגון בסידור תפילת ישראל, נוסח ספרד, הוצאת מסדה, עמ' 71, 77, ועוד); ושלא בראשי תיבות: מדברי רש"י לבר' ל"ה, כז משמע, שהיה אפשר ליידע את הנסמך, שכן דבריו: "וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע" (וראה את דברי י' אבינרי, היכל רש"י, ד, תל־אביב, תש"ך, עמ' שלה), ורק בלשון המקרא אין זה רווח; דוגמה מרד"ק: "סמוך עם ה"א הידיעה" (מל"ב ט"ו, יד); ומעברית כתובה מאוחרת יותר: "דהולך הבעל הבית" (קיצור של"ה, מובא בסידור נהורא השלם, ורשה, תרל"ד, דף קסט ע"ג); "הכ"י הזה" (שד"ל, בית האוצר, לשכה א², לבוב, תרמ"א, עמ' כ; וכן הרבה, תמיד בראשי תיבות). ובעברית של ימינו: "הם הבעלי בתים", "בידי המורה הוראה [סומך בלתי מיודע!] (ש' ביאלובלוצקי, יובל שי, ת"א, תשי"ח, עמ' 128); ובלשון הלא־פורמאלית: "העם הארצות", "ההוגה הדעות", ועוד (מהעיתונות).

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

שיבוש וטעות בלשון המקורות הספרותיים, ולשון תת־תקנית בלשון המדוברת בימינו [5]. אולם מכיוון שבלשון שלאחר המקרא יידוע הנסמך רגיל בצירופי סמיכות מסוימים בלבד, שאפשר לראותם כיחידות סימנטיות מורכבות (כלומר הם משמשים כיחידה מילונית אחת), מן הדין יהיה לבדוק, שמא פעל עיקרון תחבירי־מילוני זה כבר בלשון המקרא גופה.

1.1 רשימת הצירופים השמניים (במבנה של "סמיכות") בעלי **א** מיודע שנבדקו כאן נתקבלה בשתי דרכים: באיסוף שיטתי בספרי המקרא, ומהמקומות השונים שבספרי הדקדוק והפרשנות שהביאו צירופים כאלה [6]. מתוך כך ראינו חובה לעצמנו להזדקק לכל מקרה ומקרה שנרשם אצל מחברים שונים, ישנים וחדשים כאחד, גם אם מסקנת בדיקתנו הייתה, שאין בהם דוגמה לסמיכות כלל וכלל. הוצאנו מתחום העיון רק אותם מקרים שבהם **ב** כינוי חבור הוא, כלומר מקרי היידוע של שמות עם כינויים (מן הסוג "והחציו", יהוש' ח', לג), שכן לא סמיכות רגילה של מבנה שמני דו־איברי באותם מקרים, ועניינו היה כאן בצירופים כאלה בלבד. על **ב** שהיא צירוף פריפוזיציונלי ראה (50).

1.2 מתוך ריכוז ההסתכלות בצירופי הסמיכות הרגילים עלתה בידינו הוכחה לתיזה שלנו בדבר סימני ההיכר המורפו־סינטקטיים ליחידות הסימנטיות המורכבות (וביניהן גם יחידות בעלות המבנה של הסמיכות) בלשון המקרא, כפי שהתווינו אותה בהזדמנויות קודמות [7]. מאידך הפעלתם החמורה של בחנים פורמאליים בחומר בדיקתנו נתנה לנו את הבסיס להוצאתם של צירופים רבים מכלל צירופי הסמיכות־לכאורה; ובאותם מקרים שנותרו לאחר קביעות אלו יכולנו להצביע על תהליכים תחביריים רגילים, שיש בהם כדי להסביר את תופעת יידוע הנסמך. נמצא שהכלל הקלאסי בעינו עומד, וגם החריגים אינם ילידי המקרה בלבד.

הצירופים השמניים הדו־איבריים בעלי המבנה של הסמיכות, עם **א** מיודע, שנבדקו כאן, מתחלקים אפוא לקבוצות הבאות:

5. ראה למשל את הדיון אצל י' אבינרי, היכל רש"י, ג, ת"א, תשט"ז, עמ' כט, קצ—קצב.

6. ואלו הם המקורות העיקריים: י' אבן ג'נאח, ספר הרקמה, שער לז (=אבן ג'נאח; ראה לעיל, הערה 1); רש"י בפירושו לתנ"ך; תשובות רש"י, מהדורת י"ש אלפנבין, ניו־יורק, תשי"ג, סימן יח (עמ' 12); רד"ק בפירושו לנ"ך; מכלול, סיורדא, תקנג, דף מח ע"ב; ראב"ע בפירושו לתנ"ך; E. König, Lehrgebäude der Hebr. Sprache, II. Syntax, Leipzig, 1897, §303, p. 298 ff. (=קניג); C. Brockelmann, Hebr. Syntax, Neukirchen, 1956, §73c, p. 68 (=ברוקלמן); י' אבינרי, היכל רש"י, ג, עמ' קצא—קצב (=אבינרי). וכן נבדקו המקומות שהביאם S. R. Driver, A treatise on the Use of the Tenses etc., Oxford, 1892, Appendix IV, §§186—195 (=דריוור), אבל לא כולם נידונו כאן, אם לא נכללו בקבוצות א—ג, כדי שלא להאריך את היריעה יתר על המידה.

7. ראה בתקצירי ההרצאות של המדור ללשון עברית בקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ירושלים, תשכ"ה, עמ' 22—23; וכן על סוגים אחרים של יחידות סימנטיות מורכבות במאמרי העומד להופיע בלשוננו; ועיין גם את מאמרי על "משנה ההוראה של עיף" בלשון המקרא, תרביץ לד (תשכ"ה), עמ' 355; וכן "לזיהוי עובדות של סגנון בלשון המקרא", בית מקרא תשכ"ה, חוברת ב—ג, עמ' 53—69.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

א. הצירוף יחידה סימנטית מורכבת הוא, ומכאן יידוע א ((1)—(19*)) ;
ב. א או ב הוא חלק מיחידה סימנטית מורכבת, והיידוע הכפול הוא תוצאה של עירוב ((20)—(26)) ;
ג. אחד האיברים רגיל ביידוע בלבד, עד שאין הוא נחשב כמוגדר דיו, ומכאן יידוע נוסף לאיבר האחר ((27)—(38)) ;
ד. צירופים בלתי סדירים, או צירופים שאינם במבנה של סמיכות כלל ((39)—(66)).

1.3 צירופי ה"סמיכות" שברשימתנו כוללים לעתים גם מקרים הנחשבים בדרך כלל כ"הצמדות" ("מבנים אפחציונליים"), כשאין צורתו הדקדוקית של א בנויה בדרך המיוחדת למבנה הסמיכות ; הם נכללו כאן על יסוד בדיקת כלל מציאותם של אותם הצירופים גם בשאר המקומות במקרא, שבהם צורת א צורת הנסמך היא (כגון (19)*), או על פי בדיקת היחסים הסינטגמטיים שבין האיברים, כש־ב משועבדת ל־א (כגון (35)). ואלו הם המקרים של א בצורת הנפרד המיודע : (2) א.ב) הארון ; (3) הארץ ; (12) העם ; (15) הארץ ; (19*) הנהר ; (22) העם ; (31) הבקר ; (33) הפר ; (35) החזון ; (36) האדם. מערכת התנועות של א בכל המקומות האלה מתבארת מתוך אנלוגיה אל שאר צורות השם המיודעות בה"א.

1.4 הניקוד הטבריינ שמר במקומות אחרים על צורת הנסמך של א, על אף יידועו (צורת נסמך השונה מצורת הנפרד גם במערכת העיצורים של השם לא נמצאה אלא לפני צירוף פריפוזיציונלי, ראה (50), (54)) ; (5) וַיָּתֶד ; (21) ב) המִבֶּח ; (24) התוֹעֵבת ; (26) המַמלכות ; (29) המזבח (30) המסגרות ; (31) הלשכות[8]. קבוצת השמות הגדולה ביותר היא של א שנתחסלו בו ההבדלים בין צורת הנפרד ובין צורת הנסמך, ומכאן שאפשר לראות גם בהם נסמך מיודע : (1) העבתת ; (4) השבט ; (6) האבן ; (7) האבן ; (8) הנחל ; (9) הספר ; (10) השער ; (11) השער ; (13) האבן ; (14) הלעג ; (16) המלך ; (17) א, ב) המלך ; (18) הגפן ; (19) הדרך ; (20) היחש ; (21) א) האל ; (23) העמק ; (25) המקמת ; (27) החנית (כתיב) ; (28) הנער ; (32) השער ; (37) הבת ; (38) השער. גם אם אין עדות מצורות א אלו על מעמד הצירוף השמני הנידון בתקופת התהוות מערכת העיצורים[9], עדות יש בהן על מעמדן בתקופת הלשון המיוצגת במערכת התנועות, בניקוד של טבריה : כאן הן צורות נסמך מיודעות בה"א.

1.5 טעמי המקרא שבמסורת טבריה נמצאו מתאימים לדרך ניתוחנו בכל המקרים שבקבוצות א.—ג. ((1)—(38)), כלומר א מסומן בהם בטעם מחבר ; חוץ ממקום אחד : (21) א) האל בית־אל, שבו הטעם של א הוא פשטא, כנראה מתוך מניעים תיאולוגיים־פרשניים. אשר לצירופים שבקבוצה ד. אין בהם אחידות : בחלקם א מסומנת בטעם מפסיק, ובחלקם בטעם מחבר. דומה שהמקומות עם טעם מפסיק ב־א

8. ובדרך אנלוגית גם בצירופים שאינם סמיכות (ראה קבוצה ד): (51) א) הַכֹּתֶנת ; (62) הלשכות ; (63) האצרות ; (66) הגדרת ; וייתכן, שלפחות בחלקן אלו צורות נפרד הן.

9. T. Nöldeke, Mandäische Grammatik, Darmstadt, 1964, p.311, n. 2 סבור, שאין צורות הנסמך המבוססות על הניקוד בלבד, צורות מוסמכות.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מסייעים לניתוחנו, ואילו המקרים עם טעם מחבר יתבארו מתוך מניעים שבמקצב בפיסוק הטעמים. ואלו הם המקרים של הטעם המפסיק: (39) האהלה; (41) היום; (42) הצבא; (44) הבור; (45) והנבואה; (47) הדעת; (48) הנהר; (54) הישבתי (כתיב); (55) המזבח; (58) הארץ; (59) הבת; (60) ספר הזכרונות; (62) הלשכות; (63) האצרות; (65) היום.

2. נבדוק כאן את הצירופים השמניים השונים אחד לאחד מבחינת טעם יידוע א שבהם.

2.1 א. הצירוף היא יחידה סימנטית מורכבת

2.11 הצירופים השמניים הדו־איבריים הבאים, המיודעים בה"א הידיעה הן לפני א והן לפני ב שבהם, יחידות סימנטיות מורכבות הם על פי סימני התפוצה של יחידות כאלה[10], כשהם מופעלים במקור הספרותי־הלשוני (כלומר בספר) שהצירופים הנידונים מצויים בהם[11]:

(1) ויתנו שתי העבתת הזהב על־שתי הטבעת... (שמ' ל"ט, יז).

הצירוף "עבתת הזהב" צירוף כבול הוא בספר שמות (ואולי בכל המקרא); א (בצורת ריבוי זו) מצוי בכל המקרא 6 פעמים, ומזה 5 פעמים בספר שמות בפרקים כ"ח—ל"ט, המתארים את מעשי המשכן; בכולן הוא נסמך ל־ב, המיודע תמיד (מקום ההופעה היחיד של א מחוץ לשמ', בהוש' י"א, ד: בעבתות אהבה, אפשר שתצורה פיוטית היא בדפוס הצירוף שבשמ').

(2) א) והכהנים נשאי הארון הברית לפני העם (יהוש' ג', יד);

ב) ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית־ה' בחרבה (יהוש' ג', יז).

הצירוף "ארון הברית" מצוי ביהוש' 12 פעמים (בכל המקרא 42 פעמים), תמיד ב־ב מיודע; היחס בין מספר הופעותיו של א בצירוף עם ב ובין כלל הופעותיו ביהוש' הוא 0.45 (=12:29); יש גם מקרים של תקבולת ליחידה סימנטית אחת שלא בספר יהוש' (לצירוף "ארון ברית־ה'): // אנכי (דה"א י"ז, א), // הדם רגלי אלהינו (דה"א כ"ח, ב).

(3) והארץ הגבלי וכל־הלבנון (יהוש' י"ג, ה).

ב מופיע בכל המקרא במקומנו בלבד, כלומר יש כאן צירוף אידיומטי[12]: "ארץ הגבלי".

10. סדר הופעותיהם של האיברים לפי מספרם סדר יורד הוא; היחס בין מספר הופעותיו של אחד האיברים (לרוב של ב) בקרבת האיבר השני ובין כלל הופעותיו בלשון המקרא (או בלשון ספר מסוים) גדול מ־0.50; לרוב סדר איברים קבוע הוא; וראה על כך במאמרי שנזכרו לעיל, הערה 7. מכל מקום אין בקביעה זו הסתמכות על התוכן ההגיוני של הצירופים.

11. צמצום היקף הלשון לשם קביעת מספרי הופעתם של איברי הצירופים לספר מסוים בלבד (לספר שבו הצירוף מופיע למעשה) מוצדק, מאחר שייחודם הלשוני של ספרי המקרא השונים עולה מאליו על פי תקופתו, נושאו, מחברו, ועוד. היתרון בדרך בדיקה זו מתגלה באחוזים הבלתי מבוטלים שבתוצאות.

12. "אידיומטי" = מופיע בסביבה מיוחדת, מוגבלת; במקרה של צירופים שמניים אחד האיברים (או יותר מהם) אינו עשוי להופיע אלא בתוך הצירוף; ראה Z. S. Harris, Structural Linguistics, Chicago, 1951, עמ' 192; וראה במאמרי הנזכרים לעיל (הערה 7).

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(4) חלק את־הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט המנשה (יהוש׳ י״ג, ז).

״חצי שבט המנשה״ יחידה סימנטית מורכבת היא: הצירוף מצוי 10 פעמים בתנ״ך (9 ביהושע, 1 בדב׳), ועוד 18 פעמים בשינוי מועט: ״חצי (מחצית) שבט (מטה) מנשה״ (כלומר בלא יידוע הסומך האחרון). צורת השם המיודע ״המנשה״ מצוייה ביהו׳ 9 פעמים, תמיד בצירוף עם ״חצי שבט״ (וכן פעם אחת בדב׳; פעם נוספת בדבה״י, שלא בצירוף זה).

(5) ויסע את־היתד הארג ואת־המסכת (שו׳ ט״ז, יד).

ב מיודע נמצא פעם אחת בלבד בכל המקרא, כשהוא מנוגד ל״המסכת״[13]; ניתן אפוא לראות את הצירוף ״יתד הארג״ כצירוף אידיומטי.

(6) ויחנו אל־האבן העזר (שמ״א ד׳, א).

״אבן העזר״ שהוא שם מקום (ראה שמ״א ז׳, יב), צירוף אידיומטי הוא. ב מיודע מצוי בספרי שמואל 3 פעמים בלבד, ותמיד בצירוף של סמיכות עם א; הצירוף מיוחד לשמואל.

(7) וישבת אצל האבן האזל (שמ״א כ׳, יט).

מקומו היחיד של ב (הן מיודע, הן בלתי מיודע) בכל המקרא הוא כאן. יש לראות אפוא את הצירוף ״אבן האזל״, שגם הוא שם מקום, כצירוף אידיומטי.

(8) ויחנו בערער ימין העיר אשר בתוך־הנחל הגד ואל־יעזר (שמ״ב כ״ד, ה).

ב מיודע יש במקומנו בלבד, בצירוף סמיכות עם א; מכאן ש״נחל הגד״ צירוף אידיומטי הוא, הדומה לשמות פרטיים אחרים שמרכיבם הראשון הוא א (כגון ״נחל קישון״, ״נחל הבשור״).

(9) ואתן את־ספר המקנה אל־ברוך... (יר׳ ל״ב, יב).

״ספר המקנה״ יחידה סימנטית מורכבת היא ביר׳: ב מיודע נמצא בו 5 פעמים, ותמיד בצירוף סמיכות עם א[14].

(10) ועל פני השער האיתון (קרי) על־לפני אלם השער הפנימי... (יח׳ מ׳, טו).

מקום הופעתו היחיד של ב בכל המקרא הוא כאן, ״שער האיתון״ הוא אפוא צירוף אידיומטי.

(11) לפתח השער הצפונה (יח׳ מ׳, מ).

״שער הצפונה״ כנראה צירוף קבוע הוא בלשון יח׳, שכן ״הצפונה״ נזכר פעמיים בספר יח׳ בלבד, בקשר הדוק עם ״שער״ (במקום השני, ח׳, יד, שני האיברים מופרדים זה מזה: אל־פתח שער בית־ה׳ אשר אל־הצפונה). מאידך א של הצירוף משמש גם כחלק קבוע של צירוף אחר: ״פתח השער״ (ש־ב שלו תמיד מיודע או מוגדר בדרך אחרת); ייתכן אפוא, שיידוע ״השער״ נובע מעירוב של שני הצירופים הקבועים: ״לפתח השער״ + ״שער הצפונה״ > ״לפתח השער הצפונה״.

13. עיין ש׳ ליונשטם—י׳ בלאו, אוצר לשון המקרא, כרך א, ערך ״ארג״. אין כל צורך להתחשב ב־א בלבד, כפי שסובר קניג, §303b.

14. לפי קניג, §303d, ״המקנה״ הוא תוספת בלבד ל״הספר״, אבל אין להניח תוספת הבאה לגרוע.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(12) כל העם הארץ יהיה אל־ התרומה הזאת... (יח' מ"ה, טז).
"עם הארץ" משמש כיחידה סימנטית מורכבת ביח' ובכל לשון המקרא. ביח' חוזר הצירוף 10 פעמים (מתוך 98 הופעתו של א), ואילו בלשון המקרא כולה 79 פעמים (מתוך כ־1750 מקרי הופעה של א); קביעתו כיחידה סימנטית מורכבת מבוססת על השיקולים הבאים: 1) יש שהצירוף כולו מוגדר על ידי מגדיר המצטרף אל ב (נחמ' ט', י: ובכל־עם ארצו); 2) יש מקרים רבים של תקבולת בעלת מימד של מלה אחת (או של יחידה סימנטית אחת) כנגד הצירוף, ביח' (: הנשיא, יח' מ"ה, טז—יז; מ"ו, ט; כניגוד למלך ולנשיא: יח' ז', כז), וביחוד בשאר הספרים (במש־ מעות 'ישראל' הוא מופיע כניגוד לנשיא: ויק' ד' כז—כח; כניגוד למלך ולשרים: מל"ב י"א, יד; וכיו"ב: ירי' א', יח; ל"ד, יט; ל"ז, ב; מ"ד, כא; יח' כ"ב, כה—כט; חגי ב', ד; זכ' ז', ה; דנ' ט', ו; ובמשמעות 'גוי אחר' הוא משמש כניגוד ל"עמך ישראל": מל"א ח', מג; ל"עם יהודה": עז' ד', ד; ל"אבותיהם": דה"א ה', כה; ל"ירושלם": דה"ב ל"ב, יט; ל"זרע קדש": עז' ט', ב; וכנרדף ל"נכריות": עז' י', יא)[15].
מאידך גם כאן אפשרי היה העירוב בין צירופנו ובין "כל העם" השכיח אף הוא.
(13) ושמחו וראו את־ האבן הבדיל ביד זרובבל... (זכ' ד', י).
"אבן הבדיל" צירוף אידיומטי הוא בזכ', שכן ב מופיע בזכ' פעם אחת, ובצירוף עם א בלבד[16].
(14) רבת שבעה־לה נפשנו הלעג השאננים הבוז לגאיונים (תה' קכג, ד).
"לעג השאננים" צירוף אידיומטי הוא בתה', שכן מקום הופעתו היחיד של ב בתהלים בצירוף עם א הוא.

2.12 בצירופים השמניים הדו־איבריים הנוספים היידוע נעשה בה"א הידיעה לפני א בלבד, ואילו ב נחשב כמיודע מאליו, מאחר שהוא שם עצם פרטי שאינו עשוי להתיידע בה"א.
(15) כי־אתם באים אל־ הארץ כנען (במ' ל"ד, ב).
"ארץ כנען" צירוף קבוע הוא בספר במ' (וכנראה בכל לשון המקרא): כל הופעותיו של ב בבמ' (12 פעמים) בצירוף עם א הן (ובכל לשון המקרא 66 מתוך כ־90, כלומר כ־0.74); למעשה הצירוף אידיומטי הוא בבמ'[17].
(16) ואת־הנפלים אשר נפלו על־ המלך בבל ואת יתר ההמון... (מל"ב כ"ה, יא).
"מלך בבל" צירוף קבוע הוא בספר מלכים (ובספרים נוספים): 21 פעמים מתוך 23

15. ועיין עכשיו על הצירוף "עם הארץ" F. W. Nicholson, "The Meaning of the Expression עם הארץ in the Old Testament", Journal of Semitic Studies X (1965), pp. 59—66; ד' זילבר, "על גלגוליו של 'עם־הארץ'—מדאורייתא עד לרבנן", החינוך, ניסן תשכ"ה, עמ' 135—143.

16. רד"ק: "...והוא חסר הנסמך כאלו יאמר האבן אבן הבדיל...". F. W. M. Philippi, Wesen und Ursprung des Status Constructus im Hebräischen, Weimar, 1871, p. 37 (=פיליפי) מונה את הצירוף הזה ואת שאר הצירופים ש־א שלהם בא בצורת הנפרד בין מקרי האפוזיציה.

17. על "העם ישראל" שהוא צירוף אפוזיציונלי (שכיח "עמי ישראל" וכיו"ב) ראה להלן (49).

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

הופעותיו של **ב** במלכים בצירוף עם **א** הן (ביר׳, חוץ מפרקים נ׳—נ״א, 87 מבין 93 ״בבל״ בצירוף ״מלך בבל״ הם באים, כש־6 המקומות הנותרים תיאורי כיוון הם; ביח׳ 13 מתוך 17, באס׳ 1, בנחמ׳ 2 בצירוף עם **א** הם).

(17) א) ועתה התערב נא את־אדני המלך אשור (יש׳ ל״ו, ח);

ב) כי כה אמר המלך אשור (יש׳ ל״ו, י).

״מלך אשור״ צירוף של קבע הוא בספר מלכים, ובשאר ספרי ההיסטוריוגראפיה (דה״י, עז׳, נחמ׳): 44 פעמים מתוך 45 הופעות **ב** בספר מלכים בצירוף עם **א** הן; בספרים האחרים הנזכרים כל הופעות **ב** מוגבלות לצירוף עם **א**: עז׳ 2, נחמ׳ 1, דה״י 16 (בבדיקת כל לשון המקרא כולה, בלא הבחנה בין לשונות הספרים השונים שבו, נמצא 91 פעמים את הצירוף ״מלך אשור״ מבין כ־180 מקרי הופעותיו של ״אשור״, כלומר כ־0.50).

(18) מבכי יעזר אבכה־לך הגפן שבמה (יר׳ מ״ח, לב).

כל מקרי הופעותיו של **ב** ביר׳ (וביש׳) בצירוף עם **א** הם: ביר׳ פעם אחת, וביש׳ פעמיים (בכל המקרא **ב** מופיע 5 פעמים בלבד).

(19) מן־הים הגדול הדרך חתלון לבוא צדדה (יח׳ מ״ו, טו).

״דרך חתלון״ צירוף אידיומטי הוא ביח׳: שתי הופעותיו של **ב** ביח׳ (ובכל המקרא) בצירוף עם **א** הן[18].

(19*) למן־הנהר פרת (דה״א, ה׳, ט).

״נהר פרת״ צירוף קבוע הוא בכל לשון המקרא: 14 הופעותיו של **ב** (מתוך 19 הופעות, כלומר 0.73) בקרבת **א** הן, ומהן 12 פעמים (0.63) במבנה הסמיכות ״נהר פרת״[19].

2.2 ב. אחד מאיברי הצירוף הוא חלק מיחידה סימנטית מורכבת

יש גם צירופים שמניים המיודעים לפני שני איבריהם, אף על פי שאין סימנים לכך, שהצירופים יחידות סימנטיות מורכבות הם. במקרים אחדים גם אם אין הצירופים עצמם נכללים בסוג צירופים זה, אחד מאיבריהם משתתף בצירוף קבוע, שהוא נחשב כיחידה סימנטית מורכבת, ומתוך העירוב בין שלשלת הצירופים נתיידע הצירוף הנידון יידוע כפול.

2.21 1. אפשרות אחת היא, ש־**א** משמש כאיבר (שני) של צירוף קבוע:

(20) ואמצא ספר היחש העולים בראשונה (נחמ׳ ז׳, ה).

״ספר היחש״ צירוף אידיומטי הוא: ״היחש״ מופיע בלשון המקרא במקום זה

18. קניג רואה בה״א שלפני **א** את השפעת ההי״ן הקודמות (§303d).

19. הצירוף יכול היה להיחשב כצירוף אפוזיציונלי, משום שהיקפי המושגים של האיברים זהים הם, וכללנו אותו ברשימה זו (על אף צורת הנפרד של **א**) בגלל ריבוי הופעת הצירוף כצירוף של סמיכות במקומות אחרים.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

בלבד[20]; ומתוך שהוא מיודע, והוא משמש כאן כמוגדר של צירוף מיודע אחר ("העולים בראשונה"), נתקבל בדרך העירוב יידוע כפול של נסמך וסומך[21].

2.22 2. האפשרות האחרת היא, ש־ב הוא עצמו צירוף קבוע:

(21) א) אנכי האל בית־אל (בר' ל"א, יג)[22];

ב) ויקרא... על־ המזבח בית־אל (מל"ב כ"ג, יז)[23].

"בית־אל" יחידה סימנטית מורכבת הוא ומשמש כשם מקום, כלומר כשם עצם פרטי שאינו עשוי להתיידע בה"א; ייתכן שמשום כך הוקדם סימן היידוע לפני א (בדומה ל־(15)—(19), אלא שאין בידינו כאן אותם בחנים תפוצתיים לזיהוי הצירוף א—ב כיחידה סימנטית מורכבת שהעלינו בצירופים הקודמים (אין "אל בית־אל" ואין "מזבח בית־אל" צירופים של קבע)[24]; על כן אולי יש להעדיף את ההסבר של יידוע הנסמך בדרך העירוב גם כאן ("האל" + "אל בית־אל" > "האל בית־אל"; "על־ המזבח" + "מזבח בית־אל" > "על־המזבח בית־אל")[25].

2.23 נמנה כאן כקבוצה בפני עצמה אותם צירופים שמניים דו־(במקרה אחד תלת־) איבריים המיודעים יידוע כפול, המשמשים כסומך ל"כל". שכן "כל" נוטה להיות נסמך לשם מיודע, ומכאן אפשרות של עירוב בין א מיודע ובין ב מיודע בצירופים שמניים כאלה.

1. א (= הסומך של "כל") שם עצם יחיד מיודע:

(22) וכל־ העם המלחמה אשר אתו עלו... (יהוש' ח', יא)[26].

"עם המלחמה" הוא צירוף מיוחד ליהוש': 5 פעמים הוא מופיע בו (+5 פעמים "אנשי [איש] מלחמה") מבין 18 מקרי הופעתו של ב בספר; רוב מקרי ב מיודעים הם (15), ומכאן ייתכן שיידוע א יוסבר כיידועו של צירוף שמני רווח. אלא שאפשר שהיידוע הכפול נגרם כאן על ידי העירוב שבין "כל העם" (13 פעמים ביהוש') ובין "כל־עם המלחמה".

(23) וכל־ העמק הפגרים | והדשן וכל־השדמות (קרי) קדש לה' (יר' ל"א, מ)[27].

20. סיוע לכך: הטעמים מצרפים את איברי "ספר היחש" זה לזה, ומפרידים בינו ובין "העולים בראשונה"; וכן הצירוף שבלשון חכמים: "ספר יוחסין" (ב. פסחים דף סב, ע"ב).

21. וראה גם מהדוגמות הקודמות: (11) פתח השער + שער הצפונה; ואולי גם (12) כל העם + עם הארץ.

22. למדינחאי ביתאל תיבה אחת.

23. פיליפי, עמ' 38, הערה 3, מעלה את האפשרות של יידוע א בגלל היעדר האפשרות ליידע את ב; בפנים הוא מבאר את בר' לא, יג כצירוף אדוורביאלי (ב = תיאור הבחינה); מל"ב כ"ג, יז מפרש קניג, §303c, כהפלולוגיה: • בבית אל.

24. "האל" בקשר עם "בית אל" מופיע פעם אחת בלבד; "מזבח" בקרבת "בית אל" 6 פעמים בכל המקרא.

25. מסייע לכך, שב־5 מבין 6 מקומות הופעתם המשותף של "מזבח" ו"בית אל", בא "מזבח" ביידוע.

26. לדעת קניג, §303b, "המלחמה" הוא ביאור ל"עם", אבל קשה לעמוד על כוונת ביאור זה.

27. רש"י מזכיר את המקום הזה בתשובותיו, ראה תשובות רש"י (לעיל, הערה 6), שם.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

"עמק הפגרים (והדשן)" אינו צירוף קבוע ביר', ולא בלשון ספר אחר (הן **א** והן **ב** אינן מיוחדות לצירוף זה, ואין הצירוף מופיע אלא פעם אחת בלבד). **ב** (פגר) ביר' תמיד מיודע (מוגדר), ומכאן אפשרי יידועו של **א**, ומאידך אפשר שהיה כאן עירוב.

2. **א** (=הסומך של "כל") שם עצם רבים מיודע:

(24) עשו ככל התועבת הגוים (מל"א י"ד, כד).

"תועבת הגוים" כצירוף מצוי 7 פעמים בכל המקרא, מהם 3 בספר מלכים (מבין 5 הופעות **ב**) ובדומה בדה"י (3 מתוך 5). **ב** מופיע במלכים לרוב בצורת היידוע (17 מתוך 22), ומכאן הסבר ליידוע **א**; ושוב אפשר להניח גם כאן עירוב בין "ככל התועבת" ובין "תועבת הגוים".

(25) ונבחר מות מחיים... בכל־ המקמת הנשארים אשר הדחתים שם (יר' ז', ג)[28].

אף על פי שאין הצירוף "מקומות הנשארים" צירוף של קבע לא ביר' ולא בספר אחר, נתיידע גם **א** מאחד הטעמים שהובאו בקבוצה זו: **ב** מצוי ביר' 9 פעמים, ותמיד ביידוע; מאידך **א** בא תמיד (5 פעמים) ביידוע כסומך ל"כל" (וכן בספרים אחרים: שמ"א 2, יח' 1, עז' 1, נחמ' 1), ומכאן אפשרות של עירוב.

(26) ... ואת כל־ ממלכות הארץ אשר על־פני האדמה (יר' כ"ה, כו)[29].

"ממלכות הארץ" נזכר ביר' 7 פעמים, ומהן 6 ביידוע **ב** (חוץ מיר' ל', יג); ואם נוסיף לכך, ש־**ב** בדרך כלל מיודע ביר' (217 מוגדר, מהם 125 בה"א הידיעה, ורק 48 בלתי מוגדר — בלתי מיודע), מסתבר יידועו של **א** כיידוע הכרחי באין אפשרות ליידע **ב**; מאידך גם כאן אפשרי העירוב בין "כל הממלכות" (4 פעמים בלשון המקרא, מתוך 7 מקרי הופעתה של הצורה "הממלכות") ובין "ממלכות הארץ".

2.3 ג. אחד האיברים מופיע ביידוע בלבד

בקבוצת הצירופים השמניים הבאים אין משום סימני קביעות, ובכל זאת נתיידע הנסמך שלהם בגלל היעדר האפשרות לאי־יידועו של אחד האיברים[30]. לרוב **ב** הוא האיבר המיודע בספר הנידון תמיד (או כמעט תמיד), ורק פעמיים נמצא את **א** כאיבר המיודע כמעט תמיד. כשעלה אפוא הצורך ליידע את הצירוף יידוע שלם, בעל כוח הגדרה, היה צורך להוסיף את סימן היידוע גם לאיבר השני.

1. **ב** לרוב מיודע:

(27) בכתיב בלבד: הנה הַחֲנית המלך (שמ"א כ"ו, כב).

ב מצוי בספרי שמואל כ־25 פעמים בלבד בלא כל יידוע (או הגדרה), לעומת כ־330 פעמים של יידוע (או הגדרה: למעלה מ־300 יידוע בה"א); בפרק הנזכר עצמו מצוי הצירוף המיודע "חנית המלך" (כ"ו, טז), ויש בכך אפוא כדי להסביר את יידוע הנסמך (כתיב). מאידך אפשר שיש כאן דיטוגראפיה בלבד (אחר "הנה"), ומסייעת לכך קביעת קרי שונה מהכתיב.

28. לפי קניג, §303d, נשתרבב לכאן "הנשארים" מהשורה הקודמת; אך אין צורך להניח טעות של סופרים ומעתיקים, כשיש בידינו הסבר מתוך הלשון עצמה.

29. אין לראות ב"הארץ" תוספת תניינית בלבד, שנגררה לכאן בגלל ההמשך (קניג, שם).

30. ראה לעיל הערה 23. יידוע הנסמך בגלל אבדן כוח ההגדרה של הסומך נמצא גם בערבית בינונית, ראה י' בלאו, דקדוק הערבית־היהודית, ירושלים, תשכ"ב, §224, עמ' 156.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(28) וילך הנער הנביא רמת גלעד (מל"ב ט׳, ד).
מבין 82 הופעותיו של ב בספרי מלכים 73 מוגדרים הם (מהם 56 מיודעים בה"א); במקרה של צירוף זה גם א מופיע בצורת היידוע לרוב, ומכאן הצירוף המיודע לפני א ולפני ב כאחד.

(29) ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה׳ (מל"ב ט"ז, יד).
ב מיודע שקול כנגד ב בלתי מיודע בספרי מלכים (12 כנגד 13), אבל בפרק הנידון (ט"ז) אין הוא בא אלא בצורת היידוע. יש להניח שדרכו של א להיות מיודע בדרך כלל בספר זה השפיעה כאן על היידוע הכפול (54 מקרים של יידוע, או הגדרה בדרך אחרת, לעומת 9 מקרים של אי־יידוע).

(30) ויקצץ המלך אחז את־המסגרות המכנות... (מל"ב ט"ז, יז) [31].
ב מיודע מצוי בכל המקרא 24 פעמים, ומהם 23 בספר מלכים בתיאור מקדש שלמה. מאחר שגם א משמש לרוב בתיאור המשכן (6) והמקדש (8), ייתכן שיש כאן צירוף טכני (סך הופעות א הוא 17).

(31) ...ואת־הים הורד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה (מל"ב ט"ז, יז).
ראה את הנאמר על ב מיודע לעיל מס׳ (29).

(32) ויביאני אל־חצר הפנימי בשער הדרום וימד את־השער הדרום (יח׳ מ׳, כח) [32].
"הדרום" נזכר ביח׳ 12 פעמים (ועוד פעם אחת בלא יידוע), ולעתים בקרבת "שער" (7), כמו גם בסביבה הקרובה ליח׳ מ׳, כח (2).

(33) ולקחת את פר החטאת (יח׳ מ"ג, כא).
ב מצוי ביח׳ 26 פעמים, מהן 21 פעמים מוגדר (8 מיודע בה"א, 13 מוגדר ע"י כינוי), ומכאן היידוע של א.

(34) ויביאני... אל־הלשכות הקדש אל־הכהנים (יח׳ מ"ו, יט).
ב ביחיד מצוי ביח׳ 27 פעמים, ומהן 19 פעמים מיודע בה"א; הצירוף "לשכות הקדש" מיוחד ליח׳ (3 פעמים, תמיד ביידוע).

(35) עד־מתי הֶחָזון התמיד והפשע שמם... (דנ׳ ח׳, יג) [33].
"תמיד" נזכר בדנ׳ 5 פעמים, ותמיד הוא מיודע.

(36) וראיתני כתור האדם המעלה (דה"א י"ז, יז) [34].
"מעלה" נזכר ביחיד פעמיים בכל המקרא, וביידוע בלבד; ברבים 45 פעמים, ומהן 35 מיודע או מוגדר בדרך אחרת (ב־10 מקומות השם מוגדר ע"י שם מספר, והוא אינו מיודע) [35].

2. א לרוב מיודע:

(37) וחק השמן הבת השמן (יח׳ מ"ה, יד).
א מופיע ביח׳ 6 פעמים, ומהן 5 פעמים הוא מיודע.

31. רד"ק: "סמוך עם הה"א הידיעה כמו המזבח הנחשת".
32. יש ספרים הגורסים: שער הדרום.
33. קניג, §303f, מעיר: "החזון" בהשפעת צורת המלה ב־15, 17.
34. רד"ק: "הראיתני במעלה גדולה כתכונת האדם הגדול ואני שפל ונבזה". "כתור" = כתואר, בדומה ל"כתאר בני המלך" (שו׳ ח׳, יח).
35. השווה לכך בלשון אונקלוס, כגון "חמשין זכאין" (בר׳ י"ח, כח), ועיין במה שכתבתי בתרביץ לב (תשכ"ג), עמ׳ 238.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(38) ...והמשררים וכנניה השר המשא המשררים... (דה"א ט"ו, כז)[36].
א מצוי בספרי דה"י כ־90 פעם, ומהן כ־80 מקרים של יידוע־הגדרה (כ־20 מיודע בה"א, כ־35 נסמך לסומך מיודע ע"י ה"א, כ־15 נסמך לשם עצם פרטי, כ־10 צמוד לכינוי קניין); מאידך מצוי השם המיודע כשהוא מוצמד לשם עצם פרטי (כגון: עדנה השר, דה"ב י"ז, יד; יהוחנן השר, שם, טו), ייתכן אפוא שגם כאן חל עירוב בין שני הצירופים: "וכנניה השר" + "שר המשא".

2.4 ד. צירופים בלתי סדירים

מכאן ואילך נמנה גם אותם צירופים שמניים בעלי א מיודע, שאין הם לא צירופי קבע, ולא צירופים שנתיידעו בגלל העדר צורת בלתי־מיודע לאחד האיברים שלהם; יש שגם הם נרשמו ברשימת צירופי ה"סמיכות" בעלי א מיודע. יידוע א של צירופים אלו מתבאר באחת הדרכים הבאות: 1. עירוב בין שתי דרכי הבעה; 2. חיסור, מעין הפלולוגיה, של א; 3. צירוף שאינו סמיכות כלל; 4. טעם בלתי ברור (במקרה יחידי של ב סתום; יח' מ"ב, יב).

1. יידוע א בעקבות עירוב בין שתי דרכי הבעה:

(39) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו (בר' כ"ד, סז)[37].
עירוב בין "האהלה" ובין "אהל שרה אמו".

(40) למן־היום הוסדה ועד עתה (שמ' ט', יח)[38].
עירוב בין *"למן היום אשר נוסד" (השווה חגי ב', יח; למן־היום אשר־יֻסַד היכל ה') ובין *"למן יום הוסדה".

(41) ואת־בגדיו לא כבס למן־היום לָכַת המֶלך עד־היום אשר בא בשלום (שמ"ב י"ט, כה)[39].
יש כאן עירוב וגרירה: עירוב בין *"למן־היום אשר הלך המלך" (שכן "למן" רגיל לבוא עם "היום", בלא שים לב להמשך, ולרוב ההמשך הוא "אשר..."; דב' ד', לב; ט', ז; שמ"ב ז', יא; יר' ז', כה; ל"ב, לא; חגי ב', יח) ובין *"למן לכת המלך"; וגרירה אפשרית הייתה כאן אל "עד־היום" שבהמשך.

(42) ויואב אל כל־הצבא ישראל (שמ"א כ', כג)[40].
עירוב בין "כל־הצבא" ובין "צבא ישראל"; ואולי יש לראות כאן ב־ב (ישראל) תמורה ל־א (הצבא), כדרך הצירוף האחר בשמואל: וישלח את־יואב ואת כל־הצבא הגברים (שמ"ב י', ז).

(43) בכתיב בלבד: הגם ככל־ההמון (ק' המון) ישראל אשר נשארו־בה הגם ככל־המון ישראל אשר תמו... (מל"ב ז', יג).

36. קניג, שם, סובר, שיידוע הנסמך נעשה כאן בהשפעת היידוע של הביאור "המשררים", אבל אין זה הסבר מספיק.

37. אין להבין את הנחת הדיטוגראפיה, כהצעת קניג, §303a; וכן ההנחה, ש"שרה אמו" תוספת היא, אינה מסבירה את יידוע א.

38. אין כאן אפוזיציה, כדעת קניג, §303a.

39. פיליפי, עמ' 39, הערה 1, מציע לראות בצירוף האינפיניטיווי מסוקית זיקה חסרת קישור וחסרת כינוי מוסב; אפשר שהטעמים מסייעים לכך, שכן הם מפרידים בין א ובין ב.

40. לפי דרויהר, 190§, יש לקרוא א בלבד (על פי שמ"ב ח', טז); ולדעת קניג, §303c, ב (ישראל) מצמצם צמצום תנייני (?!) את א (כל־הצבא).

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

עירוב בין "כל־ההמון" ובין "המון ישראל", במתכונת הצירוף הנמצא לידו (ונקבע גם כקרי) והנמצא גם בשמ"ב ו', יט: כל־המון ישראל.

(44) וישלכו אתו אל־הַבּוֹר | מלכיהו בן־המלך אשר בחצר המטרה (יר' ל"ח, ו)[41].

עירוב בין "אל־הבור" ובין *"אל בור מלכיהו"; או אולי מחשבת משנה כאן: א. וישלכו אתו אל־הבור אשר בחצר המטרה; ב. ...מלכיהו בן־המלך (מבצע הפעולה?).

(45) וכשמוע אסא הדברים האלה והנבואה עודד הנביא התחזק... (דה"ב ט"ו, ח)[42].

אולי עירוב כאן בין "והנבואה" ובין "ונבואת עודד הנביא"; ועם כל זה לא נוצרה כאן הצורה המעורבת "והנבואת", משום שאין בכל מקרי יידוע הנסמך צורה מעין זו, שבה הנסמך שונה מהנפרד לא במערכת התנועות בלבד, אלא גם במבנה העיצורים שלו.

2. יידוע א בעקבות חיסור:

(46) ויאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש־האלהים אשר־בא מיהודה (מל"ב כ"ג, יז)[43].

ב שהוא עצמו צירוף רווח (68 פעמים יבוא הצירוף "איש האלהים", ועוד פעם אחת כנשוא: איש אלהים, מל"א י"ז, כד), כמעט תמיד מיודע הוא, ומכאן אפשרות הסבר ליידוע א. אולם מאחר שאין הצירוף א—ב שכיח, ואין לראותו אפוא כצירוף של קביעות כלשהי שנתיידע בגלל העדר אפשרות של הבעת אי־יידוע במקרה של צורך בכך (כגון כאן, כשנתבקשה תשובה שתכלול את הצירוף כנשוא, וממילא כצירוף בלתי מיודע), אולי עדיף יהיה לקבל את ההסבר של רד"ק, שהוחסר כאן א של הצירוף, כאילו נכתב: "והקבר קבר איש־האלהים". הוחסר א בגלל זהותו עם המלה (הנושא) שלפניו (מעין הפלולוגיה), והרי משפטים בעלי מבנה פאראונומסטי דומה מצויים במקרא, (כגון בר' כ"ז, כב: הקל קול יעקב והידים ידי עשו)[43א].

3. צירוף שאינו סמיכות כלל:

(47) ויצמח ה' אלהים ... ועץ הדעת טוב ורע (בר' ב', ט).

ב (טוב ורע) אינו בהכרח סומך של א (הדעת), אלא מושאו, כדרך הצירוף האחר בעל הגרעין שהוא מקור נטוי של אותו פועל: לדעת טוב ורע (בר' ג', כב). סיוע לתפישה זו: "עץ הדעת" צירוף של קבע הוא בבר' ("הדעת" יבוא בו פעמיים,

41. פילפי: ב הוא אפוזיציה ל־א (הבור נקרא "מלכיהו" על שם בעליו); פרשני ימי הביניים ראו בצירוף צירוף של סמיכות בעקבות תרגום יונתן (לגובא דמלכיה בר מלכא); כן רש"י, אבן ג'נאח, רד"ק.

42. אבן עזרא לתה' מ"ה, ז: "...ולפי דעתי שמלת כסאך תשמש בעבור אחרת כדרך והנבואה עודד הנביא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד הנביא"; בדומה קניג, §303f.

43. רד"ק: "חסר הנסמך הקבר קבר איש האלהים, וכן הארון הברית"; לפי דרכנו יש להבדיל בין שתי הדוגמות האלה. וראה את ההערה הקודמת.

43א. ועיין עכשיו על משפטים בעלי מבנה של חזרה על ה"נושא" ועל אפשרות השמטת החזרה (כגון: דרכיה דרכי־נעם וכל־נתיבותיה *[נתיבת] שלום, מש' ג', יז) בדברי ח"ב רוזן GLECS. X (1965), עמ' 79 ואילך.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

ובצירוף זה בלבד); ב אינו מיודע, ואין לנו להניח אפשרות של יידוע הנסמך לפני סומך בלתי מיודע בלשון המקרא; גם הטעמים מפרידים בין א ובין ב.

(48) פתורה אשר על־ הנהר ארץ בני־ עמו (במ׳ כ״ב, ה) [44].

גם כאן אין ב (ארץ בני־עמו) סומך ל־א (הנהר), אלא תיאור פועל מוצמד לו.

(49) א) לברך את־ העם ישראל בראשנה (יהושע ח׳, לג);

ב) אז יחלק העם ישראל לחצי (מל״א ט״ז, כא);

ג) לא־נבדלו העם ישראל (עז׳ ט׳, א).

צירוף א—ב זה (עם ישראל) אינו צירוף של סמיכות, אלא צירוף אפוזיציונאלי, שכן היקף המושגים של שני האיברים של הצירוף זהה (העם=ישראל); יש להוסיף למקרים אלו של א מיודע את 61 המקרים שבהם א מוגדר על ידי כינוי חבור (עמי ישראל, עמך ישראל); למעשה מצויים בכל לשון המקרא 4 מקומות בלבד שבהם א אינו מיודע — מוגדר לעצמו, ואפשר לראותם כצירוף של סמיכות (עם ישראל: שמ״ב י״ח, ז; י״ט, מא; עז׳ ב׳, ז; נחמ׳ ז׳, ז), ואילו הרוב צירופים אפוזיציונאליים הם.

(50) ויעל גדעון דרך השכני באהלים (שו׳ ח׳, יא).

אין צירוף זה סמיכות רגילה שבין שני איברים שמניים, אלא מבנה דמוי סמיכות, ש־ב שלו הוא צירוף פריפוזיציונאלי; אין למנותו אפוא ברשימת הצירופים הנידונים כאן.

(51) א) ושבצת הכתנת שש ועשית מצנפת שש (שמ׳ כ״ח, לט) [45];

ב) ויעשו את־ הכתנת שש מעשה ארג לאהרן ולבניו (שמ׳ ל״ט, כז) [46].

ב אינו לוואי־סומך כאן, אלא מושא שני, מושא פרידיקטיווי, ומכאן גם אי יידועו.

(52) קח את־כוס היין החמה הזאת מידי (יר׳ כ״ה, טו) [47].

איברי הצירוף עומדים כאן ביחס אפוזיציונאלי זה עם זה, ואין הם בונים מבנה של סמיכות; יש להבין אפוא את הצירוף כך: את־כוס היין, כלומר (את־כוס) החמה; סיוע לכך נמצא בצירופי "כוס" עם "חמה" מכאן (יר׳ נ״א, יז: כוס חמתו ... כוס התרעלה; יר׳ נ״א, כב: כוס התרעלה ... כוס חמתי), ועם "יין" מכאן (יר׳ ל״ה, ה: יין וכוסות).

(53) קרוב היום מהומה ולא־הד הרים (יח׳ ז׳, ז) [48].

אין כאן סינטגמה אחת כלל (בניגוד לטעמים), אלא א ו־ב שייכים לשני משפטים שונים; חלוקת הפסוק לתקבולות מסייעת לכך:

... בא העת // קרוב היום,

מהומה // ולא הד־הרים.

44. קניג בלבד מביא את המקום הזה ברשימת צירופי הסמיכות (§303a).

45. פיליפי, עמ׳ 39, כבר עמד על השוני בין מקרה זה (ולט, כז) ובין צירופים אחרים, שכן ב כאן אינו מיודע; ואף על פי שההשוואה לערבית לימדה אותו, שמתבקש כאן אקוזטיוו, הוא מצרף את הצירופים האלה אל צירופי ה״סופוזיציה״ (ראה להלן, הערה 61).

46. תרגום אונקלוס, אבן ג׳נאח (הרקמה, עמ׳ שעה), ובעקבותיהם גם קניג (§303a) רואים את הצירוף כסמיכות עם א מיודע.

47. לפי אבן עזרא, בספרו מאזנים, דף כב ע״ב, דרך קצרה כאן, וצ״ל: כוס היין [יין] החמה; ראה הערת וילנסקי לספר הרקמה, עמ׳ שעה (הערה 1).

48. קניג, §303d, רואה ב־א ווקאטיוו (?); הטעמים מצרפים את האיברים.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(54) ואמרת לצור הישבת (קרי; כתיב: הישבתי) על־מבואת ים רכלת העמים (יח׳ כ״ז, ג) [49].

על צורת הכתיב של **א** יש לומר מה שנאמר לעיל על (50); לפי הקרי גם לכאורה אין לשייך את המקום לרשימתנו.

(55) המזבח עץ שלוש אמות גבה... (יח׳ מ״א, כב) [50].

אין כאן סינטגמה של לוואי, אלא יחס פרידיקטיווי: המזבח — נושא, עץ — נשוא; והשווה בהמשך: וארכו וקירותיו עץ.

(56) ובאו הימה אל־הימה המוצאים .... (יח׳ מ״ז, ח) [51].

לא צירוף סמיכות יש כאן, אלא **ב** מוסב אל "המים" שלעיל, וכל הצירוף בא כחזרה על מלים קודמות בפסוק.

(57) על־הרעכפים להיטיב (מיכה ז׳, ג).

ב שהוא בלתי מיודע, משמש כאן כמגדיר אדוורביאלי של הבחינה: הרע מבחינת כפיו, ואין כאן סמיכות [52].

(58) ושמתים לתהלה ולשם בכל־הארץ בשתם (צפ׳ ג׳, יט) [53].

ב הוא ביטוי אדוורביאלי של המחיר: בכל הארץ תחת בשתם, ושוב אין כאן סמיכות [54].

(59) מה אעידך (קרי) מה אדמה־לך הבת ירושלם (איכה ב׳, יג).

לא סמיכות, אלא צירוף אפוזיציונאלי כאן, שכן היקף המושגים של האיברים זהה (הבת = ירושלים); ראה את הנאמר לעיל על "העם ישראל" (49) [55].

(60) ויאמר להביא את־ספר הזכרונות דברי הימים (אס׳ ו׳, א).

שני האיברים כאן (**א** = ספר הזכרונות, **ב** = דברי הימים) צירופים קבועים הם (ל־**א** השווה "זכר זכרון" במלא׳ ג׳, טז; "ספר דכרניא" בעז׳ ד׳, טו, פעמיים; ו־**ב** ניכר כהרכב גם מתוך דרך הפרדתו בשלשלת של סינטגמה לוואית, כגון "בספר דברי הימים למלכי ישראל", ועוד), אלא שאין **א** ו־**ב** יוצרים מבנה של סמיכות: **ב** משמש כתמורה ל"הזכרונות"; יש להבין אפוא את הצירוף כך: את־ספר הזכרנות, כלומר את־ספר דברי הימים [56].

(61) ... לבואם ... לירושלם ... וכל הבאים מהשבי ירושלם ... (עז׳ ג׳, ח).

ב אינו סומך של **א**, אלא מגדירו האדוורביאלי מבחינת הכיוון: הבאים מהשבי לירושלים.

49. הטעמים מפרידים בין **א** ובין **ב**. אם כוללים מקום זה בצירופים הנידונים, יש להביא בחשבון גם מקרים נוספים, ועיין אצל פיליפי, עמ׳ 41.

50. אין צורך בהנחת דיטוגראפיה (קניג §303d), אף על פי שכאן יש רגליים לדבר: ... כמראה המזבח ...

51. קניג, שם, הוא היחידי המונה את מקומנו בין הצירופים הנידונים.

52. רש״י: "על שכר הרעת כפים", ובדומה רד״ק: "הרע מקור ...".

53. הטעמים מפרידים בין **א** ובין **ב**.

54. כך פירש ר׳ משה הכהן ג׳יקטיליה (הביאו ראב״ע למקום); פתרונות השלמה שונים מציעים רש״י ("בכל מקום אשר היו שם לבשתם שם אתנם לשם ולתהלה"), רד״ק ("בכל ארץ הגלות שלקחו שם בשתם"); ועיין פיליפי, עמ׳ 38.

55. דרייוור, §190, פיליפי, עמ׳ 37, ואחרים רואים בצירוף צירוף אפוזיצינלי, שלא כמו איוולד, גיזיניוס; ראה דרייוור, עמ׳ 252, הערה 3.

56. כך גם קניג, §303c.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

(62) עד־תשקלו ... בירושלם הַלְּשָׁכוֹת בֵּית ה׳ (עז׳ ח׳, כט)[57].
ב (בית ה׳) יחידה סימנטית מורכבת הוא בספר עז׳ (7 פעמים מופיע בו הצירוף "בית ה׳", ועוד 19 פעמים "בית" בצירוף עם שם אלוהי אחר, מתוך כלל 28 הופעותיו של "בית" בספר), אלא שאין הוא משמש כאן כסומך ל־א (הלשכות), כי אם כמגדירו האדוורביאלי.

(63) והיו על־הלשכות ועל־הָאֲרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים (דה״א ט׳, כו).
ב הוא מגדירו האדוורביאלי של א, ואינו משמש כסומך שלו (גם כאן ב, "בית האלהים", יחידה סימנטית מורכבת הוא בספר דה״י: מתוך 332 מקרי הופעותיו של "בית" בדה״י 217 פעמים הוא מופיע בצירוף של סמיכות עם שם אלוהי, ומהם 34 פעמים בצירוף המיודע "בית האלהים").

(64) ולתבנית המרכבה הכרובים זהב לפרשים (דה״א כ״ח, יח)[58].
אין כאן סמיכות אלא יחס פרידיקטיווי (ספק אם כבר נכלל יחס פרידיקטיווי זה בתוך המשפט בתור סינטגמה של תמורה), בדומה למניות שלפניו: והמזלגות והמזרקות והקשות זהב טהור (17), ולמזבח הקטרת זהב מזקק במשקל (18).

(65) ותכן כל־מלאכת שלמה עד־ היום מוסד בית־ה׳ ועד־כלתו שלם בית ה׳ (דה״ב ח׳, טז).
אין גם כאן מבנה של סמיכות בין "היום" ובין "מוסד בית ה׳", אלא כנראה פסוקית זיקה בלתי מקושרת בפנינו. "עד־היום אשר בו מוסד בית־ה׳" (וכן פיסוק הטעמים)[59].

4. יידוע א מטעם בלתי ברור:

(66) דרך בפני הגדֶרת הַגִּינָה (יח׳ מ״ב, יב)[60].
מאחר ש־ב מלה סתומה היא, אין בידינו לפרש את יידוע הצירוף. מכל מקום אין גם הצדקה לכלול אותו בין צירופי הסמיכות בעלי א מיודע.

3. סיכום ומסקנות

3.1 קיומן של יחידות סימנטיות מורכבות בעלות מימד של סינטגמה שמנית של שעבוד (לוואי) בלשון המקרא נראה מעתה מוכח. יסוד פורמאלי משותף להן הוא יידוע א שבהן; אשר לצורתו המורפופונולוגית של א נמצאו שתי דרכים המשתקפות במערכת הניקוד בלבד: 1. א בא בצורת הנסמך, או בצורה שבה נתחסלו ההבדלים בין הנסמך ובין הנפרד; 2. א בא בצורת הנפרד המיודע. מתוך שרוב המקרים שייכים לדרך 1., נוכל לומר, שבמסורת הלשון של אנשי ניקוד טבריה יחידות סימנטיות מורכבות אלו חיות כעובדות לשוניות בעלות חוקיות משלהן. מכאן אותם

57. הטעמים מפרידים בין א ובין ב; אבן ג׳נאח לא רשם את המקום הזה.
58. ועיין מ׳ גוטשטיין, לשוננו יד (תש״ו), עמ׳ 34.
59. הטעמים מפרידים בין האיברים; רד״ק ואחרים (השוה קניג, §303f) קוראים מן־היום — מקומות נוספים שדרייוור דן בהם לא הובאו כאן, מפני שהם כבר נכללו בסוגים השונים שנידונו, ומשום שמחברים שונים שלאחריו כבר נזקקו לדוגמותיו; רק במקום שהיה לנו לחדש בו דבר, חזרנו גם אל הצירופים שהוא העלה.
60. אבן ג׳נאח (פירוש לכתבי הקדש מלוקט ע״י א״ז רבינוביץ, ת״א, תרכ״ו, עמ׳ 84) גוזרו מ״הגון", ורואה ב־ב "תואר לדרך הנזכרת". אולם אין הצעות הפירוש מניחות את הדעת, וראה לוינשטם—בלאו, אוצר לשון המקרא, כרך ב (ערך גדרת): "סתום".

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מקרים של א (שהוא לרוב "נסמך") מיודע בלשון המקרא, ומכאן גם גבולות אפשרויותיה של תופעה זו.

3.2 מבחינה דיאכרונית אפשר להניח את ההתפתחות הבאה: 1. צירופים שמניים דו־איבריים נבנו במבנה הסמיכות; במקרים רבים איבר ב שלהם היה מיודע בה"א בקביעות; מטעמים שונים (כגון שהצירוף היה יחידה סימנטית מורכבת) נתיידע אפוא גם האיבר א; מצב מקביל נמצא בכנענית; שלב התפתחות זה ניכר בעליל בחלק מהצירופים בלבד במסורת הניקוד של טבריה (במבנה העיצורים אין הוא מצוי כלל), שכן ברוב המקרים שוב לא הבדילו בימי הנקדנים בין צורת הנפרד ובין צורת הנסמך של שמות רבים. 2. פעלה אנלוגיה על דרך ניקודם של שמות מיודעים שהיו "נסמכים" מיודעים בצירופי סמיכות, מדרך ניקודם הרווח במקומות הופעתם שלא בצירופים; מכאן ניקודם של שמות אחדים על דרך הנפרד גם כשהם איבר א בצירופי סמיכות מקוריים[61].

3.3 ועדיין אין הממצא המקראי־הטבריני מפרנס את דרכי יידוע הנסמך בלשונות העבריות המאוחרות יותר בכל בחינותיהן. שכן להסברת צירופים שמניים של סמיכות בעלי א מיודע לפני ב בלתי מיודע (מן הסוג "הבעלי בתים", "הבית דין", "המורה הוראה", "העורך דין" וכיוצא בהם) אנו זקוקים לחוליה מקשרת (כגון שאילת הצירוף ללשון יהודית, לא עברית, ומשם שאילה חזרה לעברית). מכל מקום עצם העיקרון של צירופים שמניים שהם יחידות סימנטיות מורכבות יסודו נעוץ כבר בלשון המקרא, ונפתח בזה פתח להבהרת תופעות תחביריות־מילוניות שונות גם בלשונות העבריות המאוחרות יותר, לרבות העברית של ימינו.

61. פילפי, עמ' 40, רואה בכל הצירופים בעלי א מיודע צירופי אפוזיציה, וכשהוא נדחק להודות ביחס ההגיוני של השעבוד בין האיברים, הוא מדבר גם על סופוזיציה; אלו קדמו לצורת הסמיכות, לדעתו. הנקדנים לא הכירו במקרים אחדים את הדקות התחבירית של האפוזיציה, ומשום כך ניקדו, שלא כדין, במקרים אחדים את האיבר א בניקוד הנסמך. אך קשה להניח, שהנקדנים שינו מצורות לשון רגילות לצורות בלתי רגילות, אילו לא היו אותן צורות קיימות במסורת הלשון שבידם.

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms

מפתח הצירופים שנידונו כאן; המספר המוסגר מציין את מקום הדיון ברשימה:

בר' ב', ט (47); כ"ד, סז (39); ל"א, יג (21א).
שמ' ט', יח (40); כ"ח, לט (51א); ל"ט, יז (1); ל"ט, כז (51ב).
במ' כ"ב, ה (48); ל"ד, ב (15).

יהוש' ג', יד (2א); ג', יז (22ב); ח', יא (22); ח', לג (49א); י"ג, ה (3); י"ג, ז (4).
שו' ח', יא (50); ט"ז, יד (5).
שמ"א ד', א (6); כ', יט (7); כ"ו, כב (27); שמ"ב י"ט, כה (41); כ', כג (42); כ"ד, ה (8).
מל"א י"ד, כד (24); ט"ז, כא (49ב); מל"ב ז', יג (43); ט', ד (28); ט"ז, יד (29); ט"ז, יז (30) — המסגרות המכנות; ט"ז, יז (31) — הבקר הנחשת; כ"ג, יז (46) — הקבר איש האלהים; כ"ג, יז (21ב) — המזבח בית־אל; כ"ה, יא (16).
ישׁ' ל"ו, ח (17א); ל"ו, י (17ב).
יר' ז', ז (25); כ"ה, טו (52); כ"ה, כו (26); ל"א, מ (23); ל"ב, יב (9); ל"ח, ו (44); מ"ח, לב (18).
יח' ז', ז (53); כ"ז, ג (54); מ', טו (10); מ', כח (32); מ', מ (11); מ"א, כב (55); מ"ב, יב (66); מ"ג, כא (33); מ"ה, יד (37); מ"ה, טו (12); מ"ו, יט (34); מ"ז, ח (56); מ"ז, טו (19).
מיכה ז', ג (57).
צפ' ג', יט (58).
זכ' ד', י (13).

תה' קכ"ב, ד (14).
איכה ב', יג (59).
אס' ו', א (60).
דנ' ח', יג (35).
עז' ג', ח (61); ח', כט (62); ט', א (49ב).
נחמ' ז', ה (20).
דה"א ה', ט (19*); ט', כו (63); ט"ו, כז (38); י"ז, יז (36); כ"ח, יח (64).
דה"ב ח', טז (65); ט"ו, ח (45).

This content downloaded from 154.59.124.85 on Sun, 23 Feb 2020 06:51:13 UTC
All use subject to https://about.jstor.org/terms